

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ТА КРИТЕРІЇ ЕФЕКТИВНОСТІ

Анотація. В статті висвітлено сутність поняття «система», «виховна система», «етапи розвитку виховної системи». Метою статті є розкриття особливостей створення виховної системи на різних етапах.

Матеріали дослідження можуть бути використані у процесі проектування виховної системи школи.

До перспективних напрямів досліджень даної проблеми належить, зокрема, вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду, сучасних теоретико-методологічних підходів до проектування виховної системи школи.

Ключові слова: виховання, система, виховна система, виховна система школи, етапи виховної систем, критерії ефективності виховної системи, підсистема структура виховної системи, елемент, компоненти виховної системи

Gagarin Mukolay
Pavlo Tychyna Uman State
Pedagogical University
Uman, Ukraine

STAGES OF DEVELOPMENT AND PERFORMACE CRITERIA OF THE EDUCATIONAL SYSTEM

Abstraciont. The essence of such notions as «system», «educational system», «stages of the educational system» have been revealed. The aim of the article is to reveal the peculiarities of school educational system creation at different stages.

The research materials can be used in the process of school educational system designing.

The promising directions of the research include the study of national and international experience, modern theoretical and methodological approaches to school educational system designing.

Keywords: education, system, educational system, educational system of the school, stages of the educational system, performance criteria of the educational system, subsystem, the structure of the educational system, element, educational system components.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Інтеграція України у світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення процесу цілісного розвитку та виховання учня, актуалізує якісно нові вимоги з боку суспільства до особистості.

Нові підходи до організації виховного процесу в умовах сучасного навчального закладу потребують переосмислення виховної концепції, оновлення змісту, технологій становлення особистості учня, створення продуктивної виховної системи, спрямованої на плекання компетентної, конкурентоздатної особистості, яка вміє творчо розв'язувати проблеми, прагне змінити на краще своє життя й життя всієї країни.

У Основних орієнтирах виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України зазначається, що ***метою основних орієнтирів виховання*** є створення цілісної моделі виховної системи на основі громадянських та загальнолюдських цінностей як орієнтовної для проектування моделей виховних систем у загальноосвітніх навчальних закладах України.

Однак, багатоаспектність та складність трактування понять «система», «виховна система», «етапи розвитку виховної системи», необхідність переосмислення виховної концепції, створення продуктивної виховної системи потребує дослідницької уваги та є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий внесок у розробку наукових основ становлення та розвитку виховних систем школи здійснили І. Єрмакова, Х. Лийметс, А. Мудрик, В. Караковський, Л. Новикова, Н. Селіванова, Г. Сорока, Є. Степанов та ін.

Так, Є. Степановим були виявлені й охарактеризовані компоненти виховних систем, особливості їх функціонування.

В. Созонов обґрунтував теоретичну модель гуманістичної виховної системи, в основі якої лежить структура базових потреб особистості.

В дослідженнях І. Єрмакова, В. Караковського розглядаються особливості ефективного управління розвитком виховної системи навчального

закладу [1; 2].

Однак, потребує дослідницької уваги особливості становлення та розвитку виховної системи на різних етапах, визначення ефективності її функціонування

Формулювання мети статті. Метою статті є розкриття сутності етапів становлення і розвитку виховної системи та критеріїв її ефективності.

Виклад основного матеріалу. На думку основоположника загальної теорії систем (General System Theory) Людвіга фон Берталанфі «Системи всюди і існує глибинна спільність їх поведінки... в останні десятиліття «система» стала ключовим поняттям в науковому дослідженні» [3, с. 134]. Науковець визначав систему як сукупність взаємодіючих елементів, що знаходяться у певних відносинах один з одним та середовищем [3].

Як стверджував А. Макаренко, жодний засіб не можна вважати гарним чи поганим, якщо він розглядається окремо від інших засобів, комплексу педагогічних впливів, системи – «...не прийом, не метод, не засіб, якими б привабливими вони не видавались, а система є ключовим поняттям у педагогіці майбутнього» [4, с. 375–376].

Сучасні науковці розглядають виховну систему як цілісний організм, який виникає у процесі інтеграції основних компонентів виховання (мета, суб'єкти виховання, їх діяльність, спілкування, відносини, кадровий потенціал, матеріальна база), що сприяє духовному розвитку і саморозвитку особистості, створенню своєрідного, за визначенням К. Ушинського, «духу школи» [1].

Виховну систему школи визначаємо як комплекс взаємопов'язаних та взаємозумовлених основних компонентів (виховна мета, цілі, завдання, суб'єкти, діяльність і спілкування, взаємини, взаємодія, життєвий простір), яка становить цілісну соціально-педагогічну структуру і забезпечує у процесі свого функціонування та розвитку становлення, реалізацію і самореалізацію особистості, її життєздійснення.

Для побудови виховної системи необхідно, насамперед, сукупність цілей, які усвідомлені та сприйняті педагогічним колективом. Досить часто

педагогічні колективи визначають, **що** вони збираються створювати і **як** це зробити, але найважливішим є питання **заради чого** створюється виховна система. Не викликає сумнівів точка зору науковців, про те, що яку особистість ми хочемо виховати, таку і систему необхідно створювати. У створенні виховної системи, досягненні її цілей визначальну роль здійснює ядро виховної системи – єдиний виховний колектив (педагоги, учні, дорослі).

На наш погляд, виховна система школи по характеру взаємин системи і середовища є відкритою, адже наявне освоєння суб'єктами системи соціального, предметного і природного середовища, що забезпечує ефективний виховний вплив на особистість.

На думку науковців Ю. Грицай та Я. Журецького школа як система складається із сукупності підсистем і володіє внутрішньою упорядкованістю [5, с. 21]. З точки зору управління сучасною школою вчені виокремлюють підсистеми школи, зокрема, зовнішні зв'язки школи, навчальну роботу, позаурочну діяльність та ін.

Під ***структурою системи*** розуміють її стійку впорядкованість та зв'язки між елементами і підсистемами. ***Підсистемою*** називають сукупність елементів, які об'єднані єдиним процесом функціонування та при взаємодії реалізують певну операцію, що необхідна для досягнення поставленої перед системою в цілому мети. Взагалі поняття «підсистема» є характерним для аналізу складноорганізованих систем, що саморозвиваються, коли між елементами і системою є «проміжні» комплекси, складніші, ніж елементи, але менш складні, ніж сама система. Зазначимо, що ***елемент*** це неподільна складова частина системи, яка виконує певну функцію. Підсистеми об'єднують у собі різні частини (елементи) системи, у своїй сукупності здатні до виконання єдиної програми системи. Як елемент системи, підсистема, у свою чергу, виявляється системою по відношенню до елементів, її складових.

У структурі виховної системи науковці виокремлюють, зокрема, дидактичну систему, систему виховної роботи та систему управління. Дидактична система охоплює навчальну діяльність учнів і методичну –

учителів. Під системою виховної роботи розуміють систему взаємопов'язаних виховних заходів. Система управління включає необхідний набір функцій, спрямованих на підтримання, функціонування і розвиток системи [6].

Запропонована Є. Степановим структура виховної системи включає такі компоненти:

- індивідуально-груповий (адміністрація, учителі, учні і співробітники освітньої установи);
- ціннісно-орієнтаційний (цінності колективу дітей і дорослих);
- функціонально-діяльнісний (системотворювальний вид діяльності, форми та методи організації спільної діяльності і спілкування, основні функції виховної системи, управління і самоуправління виховної системи;
- комунікативний (взаємини в суспільстві дітей і дорослих, внутрішні й зовнішні зв'язки виховної системи);
- діагностико-результативний (критерії та показники ефективності виховної системи, форми, методи та прийоми вивчення, аналізу й оцінки функціонування виховної системи) [1].

Вивчення досвіду роботи шкіл, аналіз праць науковців дає змогу охарактеризувати основні етапи розвитку виховної системи, їх особливості, системо-утворюючі чинники.

На першому етапі – становлення системи – формулюється мета виховної системи, визначаються цілі та орієнтири в організації виховного процесу. Розробляється теоретична концепція, моделюється структура виховної системи, встановлюються зв'язки між компонентами. Відбувається оцінювання пройденого шляху, перегляд педагогічних позицій, починає формуватись колектив однодумців на основі нового педагогічного мислення, започаткування традицій, правил життя, стилів спілкування. Основними методами становлення виховної системи на даному етапі є методи переконання, вимоги, перспективи. Взаємодія з середовищем здійснюється стихійно, в цілому система характеризується розрізненістю, автономністю діяльності її компонентів, може виникати тимчасова дисгармонія.

Другий етап передбачає відпрацювання структури системи, розвитку колективу, змісту його системо утворюючих видів діяльності, зміцнюється самоуправління, розвивається ініціатива і самостійність пріоритетні напрями функціонування системи відпрацьовуються найбільш ефективні форми і методи виховання. Основними методами розвитку системи є метод досвіду суспільної поведінки, організації різносторонньої діяльності, стимулювання і мотивації діяльності та поведінки.

На третьому етапі відбувається остаточне формування системи, шкільний колектив як об'єднання дітей та дорослих має спільну мету, діяльність, співпрацю. Посилюється увага колективу до кожної особистості. Відбувається інтеграція навчально-пізнавальної та позаурочної виховної діяльності. Актуальними є методи самовиховання та перевиховання, саморозвитку, самооцінки. Здійснюється акумулювання традицій та їх передача від покоління до покоління, загальна «педагогізація» навколишнього середовища. У членів учнівського та педагогічного колективів сформоване «почуття школи»

Четвертий етап характеризується оновленням та перебудовою системи, можливий кризовий період розвитку виховної системи обумовлений, зокрема, втомою в колективі, зниженням рівня творчої активності, недостатністю новизни у життєдіяльності системи; для збереження системи необхідно ускладнювати завдання, розширювати зміст творчої діяльності колективу, діяльність. Оновлення системи відбувається на основі створення інноваційних умов для діяльності, творчості, зміни лідерів, удосконалювати управління шляхом демократизації та гуманізації.

Для діагностики ефективності виховної системи науковці використовують такі групи критеріїв: «критерії факту» та «критерії якості». Критерії першої групи дають відповідь на запитання чи існує в школі виховна система, а критерії другої групи характеризують рівень розвитку виховної системи та її функціонування.

До «критеріїв факту» належать:

- впорядкованість життєдіяльності школи;

- наявність сформованого єдиного шкільного колективу;
- інтегрованість виховних впливів в комплекси, концентрація педагогічних зусиль.

Показниками критерію впорядкованості життєдіяльності школи є:

- відповідність змісту виховної роботи можливостям і умовам конкретного навчального закладу;
- раціональне планування цілеспрямованих виховних впливів;
- скоординованість виховних справ, їх педагогічна доцільність та необхідність;
- узгодженість планів та дій структурних підрозділів;
- зв'язок навчальної та позанавчальної діяльності учнів і вчителів;
- чітка організація шкільного життя.

Критерій наявності сформованого єдиного шкільного колективу характеризується такими показниками:

- згуртованість школи «по вертикалі»;
- високий рівень колективної самосвідомості, «відчуття» школи;
- згуртованість учнівського та педагогічного колективів;
- дотримання шкільних звичок, правил, законів, традицій.

До показників критерію інтегрованості виховних впливів в комплекси, концентрація педагогічних зусиль належать:

- здійснення виховання «великими порціями»;
- створення структурних елементів виховної системи школи;
- дискретність виховного процесу, чергування періодів відносно спокою, повсякденної діяльності з періодами активізації, колективної «напруги», яскравих подій;

До «критеріїв якості» функціонування системи належать:

- ступінь наближеності системи до поставлених цілей;
- загальний психологічний клімат у школі;
- рівень вихованості випускників школи.

Показниками критерію ступеня наближеності системи до поставлених

цілей є:

- реалізація педагогічної концепції, що лежить в основі виховної системи;
- відповідність реального стану виховної системи школи ідеалам та ідеям її цільової установки;

Показниками критерію загального психологічного клімату у школі є:

- самопочуття учнів;
- соціальна захищеність, внутрішній комфорт;
- справжнє взаєморозуміння сім'ї та школи;
- емоційна насиченість життя колективу (гумор, гра, «педагогіка радості»);
- атмосфера доброзичливості, відвертості.

До показників критерію рівня вихованості випускників школи належать:

- образ випускника як ідеальний результат виховної системи;
- відповідність вихованості особистості меті, заради досягнення якої і створювалась виховна система;
- професіоналізм та педагогічна культура вчителя реалізація педагогічної концепції виховної системи [2].

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Отже, можемо стверджувати, що виховання особистості ефективно здійснюється в навчальних закладах, де створена та функціонує цілісна виховна система. Виховна система школи виступає в якості найважливішої мети педагогічного колективу. Усвідомлене формування виховної системи потребує активності та узгодженості членів колективу на всіх етапах становлення та розвитку системи.

Стаття не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. До перспективних напрямів досліджень даної проблематики належить, зокрема, вивчення потенціалу проектування виховних систем та науково-методичного забезпечення проектування виховних систем загальноосвітніх навчальних закладів.

Список використаних джерел та літератури

1. Єрмаков, І. Виховання життєтворчості : моделі виховних систем [Текст] / І. Єрмаков. – Х. : Видав. група «Основа», – 2006. – 224 с.
2. Караковский В. Воспитание для всех / В. Караковский. – М. : НИИ школьных технологий, 2008. – 240 с. (Библиотечка журнала «Воспитательная работа в школе»).
3. Bertalanffy L. von. An Outline of the General System Theory // British Journal for the Philosophy of Science. 1950. Vol. 1. № 2. P. 134 – 165
4. Макаренко А. Методика організації виховного процесу // Твори в 7 т. Т.5. / А. Макаренко. – К. : Рад. школа, 1954. – 382 с.
5. Грицай Ю., Журецький Я. Теорія і практика управління сучасною школою. Навч.-метод. посібник. / Ю. Грицай, Я. Журецький. – Миколаїв: МДПУ, 2002. – 256 с.
6. Виховні системи навчальних закладів: теорія та практика / Укладач О. Гречаник. – Х. : Вид. група «Основа», 2014. – 224 с.